

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Sociale psychologie tot het jaar 2000

Meertens, R.W.; van der Pligt, J.

Published in:

Psychologie en hoger onderwijs : toekomstverkenningen : liber amicorum prof. dr. S. Wiegersma

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Meertens, R. W., & van der Pligt, J. (1989). Sociale psychologie tot het jaar 2000. In H. Thierry, & A. Evers (Eds.), *Psychologie en hoger onderwijs : toekomstverkenningen : liber amicorum prof. dr. S. Wiegersma* (pp. 79-90). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Prof. dr. R.W. Meertens
Prof. dr. J. van der Pligt

"Dit alles overziende kan men niet anders concluderen, dan dat wij voor de taak staan een tak van de psychologie grotendeels opnieuw op te bouwen. De oude constructies voldoen niet meer, al zijn hier en daar nog gedeelten bruikbaar en al kunnen elders de resten van tegenwoordig worden gebruikt als bouwstenen voor nieuwe onderdelen. Aan de jaren waarin op vrijwel steriele wijze pas op de plaats werd gemaakt moet nu een einde komen. Het is tijd om aan de slag te gaan."

Deze harde woorden schreef Wiegersma in 1975 (blz.263). Zij slaan op de beroepskeuzepsychologie, niet op de sociale psychologie. In die tijd werd echter over de sociale psychologie door nogal wat beoefenaars niet anders gedacht. Het was in de jaren zeventig niet ongebruikelijk om te spreken van een "krisis" in dit wetenschapsgebied (e.g. Israël en Tajfel, 1972). De oorzaken van deze crisis werden vooral gezocht in de positivistische wetenschapsopvatting van de sociale psychologie, in de dominantie van het laboratoriumexperiment als onderzoeksmethode, in de gebrekkige theorievorming en in de geringe maatschappelijke relevantie van de resultaten van sociaal-psychologisch onderzoek (Gilmour en Duck, 1980). Hoewel echt radicale veranderingen niet plaats hebben gevonden lijkt de wetenschappelijke crisis-sfeer in het begin van de jaren tachtig grotendeels verdwenen (Nederhof en Zwier, 1983); het aantal beschouwingen erover is in die periode in ieder geval drastisch gedaald. Ten dele lijken achteraf gezien nogal wat kritische commentaren sterk overdreven, ten dele is bij onderzoek en theorievorming aan de kritiek tegemoet gekomen. Met enig herwonnen zelfvertrouwen ziet de sociale psychologie de toekomst tegemoet (zie bijvoorbeeld Jaspars, 1980).

Hierna gaan we kort in op het verleden van de sociale psychologie en pogen we recente veranderingen te illustreren aan de hand van een tweetal onderzoeksgebieden, te weten attitudes en groepsdynamika. In eerste instantie zal in algemene zin worden ingegaan op het onderzoeksveld der

sociale psychologie, na de genoemde illustraties van recente veranderingen worden de gevolgen van dit alles voor theorievorming en toepassingen kort beschreven. Tenslotte wordt in het konkluderende gedeelte ingegaan op het onderwijs in de sociale psychologie; hierbij wordt aandacht besteed aan de huidige situatie als gevolg van de recente universitaire veranderingen en aan verwachtingen voor de toekomst.

SOCIALE PSYCHOLOGIE: RECENTE ONTWIKKELINGEN

De Sociale Psychologie is een van de jongere subdisciplines binnen de psychologie. Pas na de Tweede Wereldoorlog werden omvangrijke sociaal-psychologische onderzoeksprogramma's geïnitieerd die uiteindelijk hebben geresulteerd in een situatie waarin de sociale psychologie een der basisvakken vormt van de opleiding tot psycholoog. Deze eerste programma's kwamen veelal voort uit toegepaste vragen; een voorbeeld uit de VS betreft het omvangrijke Yale-programma naar attitudeveranderingsprocessen (Hovland, Janis en Kelly, 1953). In Nederland speelde de PTT een belangrijke rol bij het initiëren van grootschalige sociaal-psychologische onderzoeken.

De in de introductie beschreven konfliktrijke en onzekere situatie in de 70'er jaren werd gevolgd door een periode van herstel die uiteindelijk leidde tot een hernieuwd zelfvertrouwen van het vak. Dit is mede het gevolg van een toegenomen methodologische convergentie en de ontwikkeling van een aanzienlijk verbreed meettechnisch instrumentarium. De convergentie betreft met name de dominantie van empirisch en kwantitatief georiënteerde benaderwijzen. De 70'er jaren hebben in ieder geval geleid tot en herbezinning op de bruikbaarheid van een aantal paradigma's en onderzoekers lijken minder snel "gevangen" te zijn van hun paradigma's. Toch is de huidige periode meer dan een bestendiging van de scherp bekritiseerde positivistische benaderingswijze der begin 70'er jaren. Naast een meer afstandelijke houding ten aanzien van de gehanteerde paradigma's (wat voor doel hebben ze? kunnen ze relevante vragen beantwoorden?) is een tweetal andere zaken het vermelden waard. Ten eerste is er meer aandacht gekomen voor theorievorming (met name in de Europese Sociale Psychologie), ten tweede is er sprake van een aanzienlijk verbeterd instrumentarium (het huidige onderzoek gebruikt meer psycho-

fysiologische, neurometrische en andere uit de kognitieve psychologie afgeleide maten). Deze laatste ontwikkeling had tot gevolg dat er meer aandacht is gekomen voor procesmatige benaderingen van sociaal-psychologische fenomenen. Na zich decennia te hebben beperkt tot simpele manipulaties getoetst met behulp van regressie - en/of variantieanalyse, ziet men een toegenomen aandacht voor de ontwikkeling van kausale modellen. De grotere nadruk op de toetsing van modellen heeft ook te maken met de ontwikkelingen in de statistiek die technieken als 'pad-analyse' en 'LISREL' voor een groter publiek toegankelijk maakten.

Bij dit alles is er minder dan voorheen sprake van een totale dominantie van één methodologische benadering. Kwalitatief onderzoek wordt dikwijls ingepast in de ontdekkende fasen van onderzoek, in de toetsende fasen leunt men veelal op kwantitatief-experimentele benaderingen. In het volgende gedeelte zullen we het bovenstaande kort illustreren aan de hand van een tweetal voorbeelden; attitudes en groepsdynamika.

Attitudes

Het begrip "attitude" is in de loop der jaren op vele manieren gedefinieerd (McGuire, 1985). Een tamelijk recente en thans algemeen aanvaarde omschrijving is gegeven door Fishbein en Ajzen (1975, blz.6): "een aangeleerde predispositie om op een consistent gunstige of ongunstige wijze te reageren op een gegeven objekt". Het begrip heeft sinds het begin van deze eeuw in de sociale psychologie een belangrijke rol gespeeld (McGuire, 1985, 1986). Maar, zoals McGuire (1986, blz. 101) schrijft, in het begin van de jaren 70 ontstond er een discussie of het begrip eigenlijk wel nuttig of nodig was.

Sindsdien is er het een en ander ten goede veranderd. De conceptuele onduidelijkheid is vooral door Fishbein en Ajzen (1975) in aanzienlijke mate opgehelderd. De relatie tussen attitudes en gedrag is grotendeels in kaart gebracht. Er bestaat thans een tamelijk nauwkeurig inzicht in de relatie tussen attitudes en gedrag en in de factoren die deze relatie versterken of verzwakken. Hiermee heeft het begrip attitude zijn bestaansgrond herwonnen. Bovendien is het onderzoek over attitudeverandering onder invloed van een bericht of boodschap de laatste jaren tegelijk meer

omvattend en meer systematisch geworden. McGuire (1985, 1986) voorspelt - en wij delen deze voorspelling - tot het eind van deze eeuw een nieuwe bloei van onderzoek naar de structuren en dynamiek van attitudes. Hierbij moet gedacht worden aan drie niveaus van analyse: het niveau van een attitude zelf, dat van systemen van attitudes en het niveau van attitudes binnen een persoon.

Bij analyse op het eerste niveau staan tot op heden varianten op het Subjective Expected Utility model (Edwards, 1954) centraal (Fishbein en Ajzen, 1975). De attitude - de geneigdheid gunstig of ongunstig te reageren op een objekt - wordt volgens deze modellen bepaald door de som van de produkten van de waarschijnlijkheden waarmee attributen met het objekt als verbonden worden gezien en de evaluatie van die attributen. Het is echter zeer de vraag of mensen niet meestal veel eenvoudiger regels of heuristieken hanteren om een objekt te waarderen. Voorbeelden hiervan zijn het alleen maar letten op een zeer beperkt aantal opvallende of levendige attributen en het maken van slechts zeer grove schattingen van de bijbehorende waarschijnlijkheden. De varianten van het SEU-model hebben een opvallende omissie: er wordt geen rekening gehouden met de invloed van de bewoordingen waarin objekten, attributen, evaluaties en waarschijnlijkheden zijn beschreven. Het is echter duidelijk dat deze vaak een belangrijke rol spelen bij de bepaling van de attitude (vgl. Eiser en van der Pligt, 1988).

Het is een opgave voor de naaste toekomst om deze rol van heuristieken en bewoordingen met de SEU-benadering te integreren. Hierbij vallen twee interessante fenomenen te konstateren. Ten eerste de grotere, reeds gememoreerde, nadruk op procesmodellen, ten tweede de vervaging van grenzen tussen subdisciplines. Wat dit laatste betreft zien we een overlap tussen de cognitief georiënteerde psychologische besliskunde- en de attitudeliteratuur. Veel belangrijke auteurs zijn in feite werkzaam op beide terreinen en gebruiken de sterke kanten van beide benaderingen.

Op het tweede niveau moet men denken aan de relatie tussen attitudes met betrekking tot verschillende objekten, aan attitude-systemen. Nogal wat onderzoeksresultaten leiden tot de konklusie dat de attitudes van de meeste mensen weinig koherent zijn. Het is echter de vraag in hoeverre deze konklusies artefakten zijn van de gebruikte meetmethoden en theoretische concepten. Met name de recente ontwikkeling van een arsenaal van be-

grippen zoals "schemata", "scripts" en "frames" zou hier zeer bruikbaar kunnen zijn. Ook hier zien we dat meer subtiele meetmethoden het onderzoek naar deze concepten vergemakkelijkt. Zowel neurometrische maten als simpele respons- en latentietijden kunnen iets zeggen over de relevante cognitieve processen die meer zicht zouden kunnen bieden op de werking van "schemata", "scripts" en "frames". Al deze begrippen verwijzen in feite naar welhaast geautomatiseerde en snelle informatieverwerkingsprocessen.

Het derde niveau betreft attitudes (en systemen van attitudes) binnen een persoon. Interessant is hierbij een recente hernieuwde belangstelling (Chaiken en Stangor, 1987) voor de zogenaamde funktionele attitudetheorieën uit de jaren vijftig. Aan deze theorieën lag de vraag ten grondslag naar de motivationele bases van attitudes, naar de functies die zij voor een persoon kunnen vervullen. In deze theorieën werden ondermeer de volgende functies onderscheiden:

- een ego-defensieve functie: attitudes beschermen het ego door projectie, rationalisatie, reaktieformatie of andere klassieke afweermechanismen tegen bedreigende impulsen en onaangename waarheden;
- een kennis-functie: door middel van attitudes wordt de waarneming en interpretatie van complexe verschijnselen georganiseerd en vereenvoudigd; attitudes maken snel begrip van nieuwe informatie mogelijk;
- een sociale-aanpassingsfunctie: bepaalde attitudes en de uiting er van in gedrag bevorderen de acceptatie van een persoon door zijn omgeving.

De belangstelling voor deze theorieën daalde in het begin van de jaren zestig tot nul. Gedeeltelijk had dit methodische redenen (de moeilijkheden bij het adequaat vaststellen van de verschillende functies), gedeeltelijk lagen hier wetenschapsdynamische oorzaken aan ten grondslag (de sterke groei van de cognitieve benadering in de psychologie). Het is onlangs echter mogelijk gebleken om diverse functies van attitudes adequaat vast te stellen (bijv. Herek, 1986). Wij verwachten (met Herek, 1986) de komende tien jaar de theoretische ontwikkeling en empirische toetsing van een "neofunktionele attitudetheorie" met belangrijke implicaties voor de praktijk van voorlichting en gedragsverandering. Naast deze benadering is er tevens een opbloei van onderzoek naar de rol van stemmingen en emoties op attitudeprocessen. Ook deze belangstelling is een reactie op de wat al te eenzijdige rationeel-analytische benadering. De opkomst van dit onderzoek is van recente datum en behoeft nogal wat specificatie der rele-

vante begrippen doch de verwachting is dat het instrumentarium ontwikkeld binnen de sociale cognitie hierbij behulpzaam kan zijn. Ook in dit gebied zien we wetenschappers die tevens werkzaam zijn binnen de psychonomie en de psychologische besliskunde. Dit illustreert opnieuw de toegenomen samenwerking en afgenomen isolatie der diverse subdisciplines. Dit fenomeen zien we ook terug in het hierna te bespreken onderzoeksgebied: interpersoonlijke relaties en groepsprocessen.

Interpersoonlijke relaties en groepsprocessen

Het sociaal-psychologisch onderzoek naar groepsprocessen, met name in kleine taakgerichte groepen, kwam in de jaren 40 tot grote bloei. Deze onderzoekslijn staat bekend onder de naam "groepsdynamika". Bestudeerd werden verschijnselen als uitoefening van leiderschap, konformiteit, communicatiepatronen, groepsprestaties en groepsbeslissingen. In 1974 verscheen er echter een artikel getiteld "Whatever happened to the group in social psychology?" (Steiner, 1974). De schrijver constateert dat de belangstelling voor groepsprocessen omstreeks 1960 scherp daalt en dat de groep sindsdien bijna volledig uit de sociale psychologie is verdwenen. Daarentegen is in dezelfde tijd de belangstelling voor individuele, intrapsychische processen sterk gestegen. Hij betreurt dit vanuit de visie dat het de taak van de sociale psychologie is om een verbinding te leggen tussen enerzijds de psychologie en anderzijds maatschappijwetenschappen, zoals de sociologie en de antropologie. Een voor de hand liggend deel van deze verbinding vormt nu juist de kleine groep.

Mede gebaseerd op het vaker gekonstateerde feit dat maatschappelijke ontwikkelingen met slechts weinig vertraging hun weerslag vinden in sociaal-psychologisch onderzoek en gezien de groepsverschijnselen als studentenprotesten en Vietnam-demonstraties in de Westerse wereld in de jaren 60 voorspelt Steiner een spoedige opleving van de groepsdynamika. In 1986 stelt hij vast (Steiner, 1986) dat deze voorspelling niet is uitgekomen.

Sindsdien kan echter van een zekere opleving van de groepsdynamika worden gesproken. De belangrijkste onderzoekslijnen betreffen niet meer de hierboven genoemde onderwerpen uit de groepsdynamika. De belangrijkste onderzoekslijnen betreffen vooral andere "hernieuwde" onderwer-

pen of geheel "nieuwe" onderwerpen, waarvan wij de volgende willen noemen.

- (1) De beschrijving van de verschillende soorten *intieme relaties* die mensen in de loop van hun leven met anderen kunnen hebben: de kind-ouder-relatie, vriendschappen, verliefden, partners, enz. In aansluiting hierop de beschrijving van regelmatigigheden in de ontwikkeling, van ontstaan tot beëindiging, van deze relaties en het inventariseren van factoren die gunstig of ongunstig zijn voor die ontwikkeling. Clark en Reis (1988, blz.610) stellen: "... in the ebb and flow of research productivity, close relationships are once again riding a wave of growing enthusiasm."
- (2) De rol die sociale ondersteuning ("social support") speelt bij het hanteren van problematische situaties en bedreigingen. Er is een snel groeiende literatuur over de negatieve gevolgen van dergelijke situaties voor de gezondheid en over de bescherming die sociale ondersteuning daarbij kan bieden. Goede intieme relaties kunnen hierbij in het algemeen een viertal functies vervullen (Buunk, 1988): instrumentele ondersteuning, door directe, concrete hulp; informatiele ondersteuning, dat wil zeggen reductie van onzekerheid; waarderingsondersteuning, door het bevredigen van behoefte aan erkenning en waardering; emotionele ondersteuning door uitingen van affektie, acceptatie, warmte en vertrouwen. Wij verwachten op het gebied van "social support" voor de komende tien jaar een alleen nog maar groeiende onderzoeksinspanning omdat hier theoretisch uiterst interessante vragen nauw samengaan met een grote maatschappelijke relevantie. Hetzelfde geldt overigens voor de sociaal psychologische aspecten van "stress" op het werk (Buunk en de Wolff, 1988).
- (3) Beslissingsondersteuning is een thema dat gezien de complexiteit van vele beslissingen steeds belangrijker wordt. Toepassingen betreffen met name de explicitering van beslissingscriteria en hulp bij de integratie van de informatie. Toepassingsgebieden zijn beleidsbeslissingen (vooral bij complexe problemen met een verre tijdshorizon) en ook medische- financiële- en personeelsselectie-beslissingen. Veel van deze processen vinden plaats in groepen en onderzoek naar de gebruikersvriendelijkheid van de beschikbare computerprogramma's en de rol van groepsdynamische factoren zal steeds belangrijker worden.

TOEPASSINGEN VAN DE SOCIALE PSYCHOLOGIE

Het herwonnen zelfvertrouwen van de sociale psychologie heeft de laatste jaren geleid tot een groei van de toepassingsgebieden. We kunnen dit illustreren met de Nederlandse situatie. In 1985 verscheen onder auspiciën van de ASPO een eerste bundel "Toegepaste sociale psychologie" (von Grumbkow, van Kreveld en Stringer, 1985). Deze bevatte o.a. hoofdstukken over de sociale psychologie van gezondheid en ziekte, sociale onkologie, preventie van beginnend rookgedrag bij jongeren. Daarnaast hoofdstukken over sociale psychologie van het onderwijs, attributies door docenten tijdens hun onderwijs, de overdracht van (kunst)historische kennis. De bundel bevatte verder hoofdstukken over economisch gedrag, zoals weerstand tegen belastingen, ontevredenheid met konsumentengedrag, maar ook hoofdstukken over vooroordeel en diskriminatie en ten slotte diverse hoofdstukken over omgeving en milieu, zoals voorstelbaarheid en evaluatie van de risico's van kernenergie en kolenverbranding, maar ook over factoren die van invloed zijn op de deelname aan huisvuilscheidingsproeven. In 1986 verscheen onder dezelfde redactie een vervolg met hoofdstukken over theorie en praktijk van evaluatieonderzoek. In deze bundel werd een nieuw toepassingsgebied ontgonnen: recht en criminologie met als onderwerpen kriminele toespelingen in de massamedia en de beleving van kriminaliteit. Dit gebied kwam opnieuw aan bod in de derde bundel (von Grumbkow, van Kreveld en van der Vlist, 1988) met als onderwerpen o.a. de roep om een burgerwacht en politieke hulp aan slachtoffers van delikten. In deze bundel waren vijf hoofdstukken gewijd aan sociale ondersteuning.

Kortom, sociaal-psychologen menen dat zij bijdragen kunnen leveren aan de mogelijke oplossing van problemen op diverse maatschappelijke gebieden door toepassing van sociaal-psychologische theorieën, onderzoeksmethoden en resultaten van onderzoek. Wij achten deze mening gerechtvaardigd en verwachten minstens tot het eind van deze eeuw een groeiende maatschappelijke belangstelling voor deze toepassingsmogelijkheden. Het is interessant te zien dat ook in de toepassingsgebieden sprake is van een vervaging der grenzen tussen de subdisciplines. Zo is er binnen de gezondheidspsychologie sprake van significante bijdragen van zowel de sociale als de klinische psychologie. Een nieuw toepassingsgebied betreft de economische psychologie; ook hier zien we een bijdrage van andere

subdisciplines zoals de psychonomie. Hetzelfde kan gezegd worden van de omgevingspsychologie, een toepassingsgebied dat zich richt op de waarneming van de natuurlijke en bebouwde omgeving en zich ook bezighoudt met de waarneming van bijvoorbeeld omgevingsrisiko's.

ONDERWIJS: HOOP EN ZORG

Gezien de bovengeschetste ontwikkelingen zowel in de fundamentele als in de toegepaste sociale psychologie verwachten wij op beide gebieden een bloeiperiode in het komende decennium. Hiervan kan echter pas sprake zijn als aan een noodzakelijke voorwaarde is voldaan: voldoende opleidingsmogelijkheden. Er is behoefte aan onderwijsprogramma's die opleiden tot sociaal-psychologisch onderzoeker, ofwel meer op fundamenteel onderzoek, ofwel meer op toegepast onderzoek gericht. Wij menen dat een dergelijk onderwijsprogramma pas voltooid is na een vierjarige studie, gevolgd door een vierjarige AIO- of OIO-aanstelling, afgesloten met een promotie. Voor universiteiten is het van levensbelang redelijke aantallen onderzoekers in opleiding te kunnen aanstellen. Vooruitgang in de wetenschap zal met name plaatsvinden middels de interactie onderzoeker-in-opleiding en supervisor. Hoopgevend is hierbij de toenemende internationalisatie van het onderwijs. De stimulering van uitwisselingsprogramma's (met name binnen Europa via het ERASMUS-programma) biedt de gelegenheid zowel eerste- als tweede-fasestudenten uit te zenden naar universiteiten binnen de Europese Gemeenschap. Deze ontwikkeling is zeer te prijzen en doet recht aan het feit dat wetenschap per definitie een internationale aangelegenheid is. Te vrezen valt echter dat de beroepsmogelijkheden als fundamenteel onderzoeker na de promotie betrekkelijk gering zullen blijven.

Wiegersma (1989, blz.16) voorziet een groeiend aantal "studenten die andere interesses en wensen hebben dan het beoefenen van de wetenschap om der wille van de wetenschap, die meer belang hechten aan praktisch direct toepasbare kennis (...)." Hij stelt ook dat voor waarschijnlijk de meerderheid van de studenten de opleiding niet specifiek beroepsgericht zal moeten zijn, maar overwegend een algemeen vormend karakter zal moeten hebben (Wiegersma, 1989, blz.22). De toenemende groei van de toepassingsgebieden van de sociale psychologie, gevoegd bij de door

Wiegiersma gesignaleerde ontwikkeling, maakt het wenselijk om een breed scala aan onderwijs in de sociale psychologie te bieden. De diversiteit en omvang van het vakgebied gebieden echter ook keuzes in het onderwijsprogramma. Het hele scala van toepassingsgebieden is simpelweg niet te dekken door één vakgroep. Hetzelfde kan gezegd worden van de diverse theoretische onderzoeksgebieden. Dit alles impliceert een goede voorlichting aan studenten in hun eerste studiejaar die tevens de programma's omvat van zusterfakulteiten. Wat thans ontbreekt zijn de beroepsgerichte tweede-faseopleidingen. Korte (1 à 2 jarige) opleidingen op de eerder genoemde toegepaste gebieden (bijvoorbeeld gezondheidspsychologie, omgevingspsychologie, economische psychologie) zijn noodzakelijk voor de vorming van hooggekwalificeerde toegepaste c.q. beleidsgeoriënteerde sociaalpsychologen waarnaar in de toekomst vraag zal zijn. Wij hopen dat er tussen nu en het jaar 2000 voldoende tijd, creativiteit en middelen beschikbaar zullen komen om deze opleidingen te ontwikkelen. Wij eindigen met een laatste punt van zorg. Deze zorg betreft de grote spanning die nu bestaat tussen selectie van studenten en kwaliteit van de opleiding. Een nadruk op kwaliteit leidt tot lagere succespercentages, hetgeen onder het huidige bewind bestraft wordt. Een selekterende propedeuse zonder financiële en/of formatieve consequenties voor de universiteit lijkt ons zeer aanbevelenswaardig, en niet alleen goed voor de sociale psychologie, maar voor het hele universitaire systeem in Nederland. Het zal er deze eeuw wel niet van komen.

LITERATUURVERWIJZINGEN

- Buunk, A.P. (1988). Affiliatie. In: Meertens, R.W. & Grumbkow, J. von (Red.), *Sociale psychologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff; Heerlen: Open Universiteit (p.217-231).
- Buunk, A.P. & de Wolff, Ch.J. (1988). Sociaal psychologische aspecten van stress op het werk. In: Drenth, P.J.D., Thierry, Hk. & Wolff, Ch.J. de (Red.), *Nieuw Handboek Arbeids- en Organisationspsychologie*. Deventer: van Loghum Slaterus (p.3.8.1-3.8.50).
- Chaiken, S. & Stangor, C. (1987). Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*, 38, 575-630.
- Clark, M.S. & Reis, H.T. (1988). Interpersonal processes in close relationships. *Annual Review of Psychology*, 39, 609-672.
- Edwards, W. (1954). The theory of decision making. *Psychological Bulletin*, 51, 380-417.
- Eiser, J.R. & van der Pligt, J. (1988). *Attitudes and decisions*. London: Routledge.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Gilmour, R. & Duck, S. (Red.) (1980). *The development of social psychology*. London: Academic Press.
- Grumbkow, J. von, van Kreveld, D. & Stringer, P. (Red.) (1985, 1986). *Toegepaste sociale psychologie, deel 1, deel 2*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Grumbkow, J. von, van Kreveld, D. & van der Vlist, R. (Red.) (1988). *Toegepaste sociale psychologie, deel 3*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Herek, G.M. (1986). The instrumentality of attitudes: Toward a neo-functional theory. *Journal of Social Issues*, 42, 99-114.
- Hovland, L.I., Janis, L. & Kelly, H.H. (1953). *Communication and persuasion*. New Haven: Yale University Press.
- Israël, J. & Tajfel, H.V. (Red.) (1972). *The context of social psychology: A critical assessment*. London: Academic Press.
- Jaspars, J.M.F. (1980). The coming of age of social psychology in Europe. *European Journal of Social Psychology*, 10, 421-428.
- McGuire, W.J. (1985). Attitudes and attitude change. In: Lindzey, G. & Aronson, E. (Eds.), *Handbook of Social Psychology, third ed., vol.2*. New York: Random House (p.233-346).
- McGuire, W.J. (1986). The vicissitudes of attitudes and similar representational constructs in twentieth century psychology. *European Journal of Social Psychology*, 16, 89-130.
- Nederhof, A.J. & Zwier, A.G. (1983). The 'crisis' in social psychology, an empirical approach. *European Journal of Social Psychology*, 13, 255-280.
- Steiner, J.D. (1974). Whatever happened to the group in social psychology? *Journal of Experimental Social Psychology*, 10, 94-108.
- Steiner, J.D. (1986). Paradigms and groups. In: Berkowitz, L. (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, 19. Orlando: Academic Press (p.251-289).

- Wiegersma, S. (1975). Gezocht: een opvolger voor Parsons. In: Gosker, H. e.a. (Red.), *Psychologie in 1975, theorie en praktijk van een veranderende wetenschap, opgedragen aan Prof. Dr J.Th. Snijders*. Groningen: Tjeenk Willink (p.241-263).
- Wiegersma, S. (1989). *Zal de universiteit overleven?* Diesrede 9 januari 1989, Universiteit van Amsterdam.

ONTWIKKELINGEN IN DE SCHOOL-, BEROEPS- EN LOOPBAAN-KEUZE PSYCHOLOGIE

Dr.R. van Esbroeck
Dr. A. Evers

EVOLUTIE IN DE THEORIEVORMING

Elk wetenschapsgebied kan op haar intrinsieke waarde worden geschat via de theorievorming binnen het gebied. In de studie- en beroepskeuzepsychologie hebben we lang moeten wachten tot een echte theorievorming op gang kwam.

In de beginfase van de ontwikkeling van het vakgebied werd uitsluitend gesteund op basisideeën van Parsons (1909). Deze auteur wordt algemeen beschouwd als de grondlegger van de "*trait-and-factor*"-benadering (trekbenadering). Met als uitgangspunt de bestudering en de beschrijving van beroepen werden de drie stappen vastgelegd die elk individu moet zetten om tot een verantwoorde beroepskeuze te komen: inzicht verwerven in zichzelf, inzicht verwerven in de beroepenwereld, het leggen van een verband tussen beide volgens een proces van "true reasoning". Initieel werd vooral aandacht geschonken aan het aspect beroep en de daaraan verbonden informatieverstrekking. Vanaf de 30-er jaren werd de aandacht verlegd naar het aspect verwerven van inzicht in zichzelf. Onder invloed van de ontwikkeling van tests en vragenlijsten (o.a. Kuder, 1934 en Strong, 1943) evolueerde men naar de diagnose van de adviesvragende. Uiteindelijk heeft de ontwikkeling van tests en het gebruik ervan de overhand gekregen in het geheel van de beroepskeuzepsychologie. Zelfs in dergelijke mate dat de trekbenadering sterk geïdentificeerd wordt met de testpsychologie.

Alhoewel het Parsons-model op grote schaal werd gebruikt en nog steeds wordt, was niet iedereen overtuigd van de waarde van het model als theoretische basis voor begeleiding. In aanverwante vakgebieden, o.a. arbeidssociologie, kwam een aantal auteurs zelfs tot de ontkenning van de eenduidige relatie persoonlijkheid-beroep. Miller en Form (1951) meenden dat toevallige ervaringen de belangrijkste factor zijn in de evolutie naar het beroep. Met als enig mogelijke konklusie dat een psychologisch